

VIATA ȘTIINȚIFICĂ

CONGRESUL MONDIAL DE FILOSOFIE. FILOSOFIA LUI ARISTOTEL

(Atena, 9–15 iulie 2016)

La puțin timp după organizarea celui de-al XXIII-lea Congres Mondial de Filosofie, august 2013, profesorul Konstantinos Boudouris, îmbogățit cu o experiență impresionantă, și-a asumat o altă sarcină asemănătoare: cea de a organiza Congresul Mondial dedicat filosofiei lui Aristotel (iulie 2016), în urma Congresului Aristotel de la Salonic (mai 2016) și înaintea celui din ianuarie 2017, care va fi organizat, de asemenea, la Atena de către acad. E. Moutsopoulos. Această valorificare multiplă a moștenirii naționale și universale a fost posibilă datorită declarării de către UNESCO a anului 2016 drept an dedicat comemorării Stagiritului, cu ocazia celor 2400 de ani de la nașterea sa. Partenerii și co-organizatorii de care a beneficiat prezentul Congres au fost: Parlamentul grec, Ministerul Educației, Universitatea Națională și Kapodistriană din Atena, Universitatea Națională Tehnică din Atena, Regiunea Attica, ERT, Municipality Aristotel (unitate administrativă din peninsula Halkidiki, care cuprinde localitatea Stagira). Sponsorul instituțional cel mai important a fost Banca Națională a Greciei, urmată de alți sponsori instituționali secundari, precum și persoane individuale: Konstantina Bardaka, Ioannis Boudouris, Konstantinos Boudouris, Centrul Internațional Grec pentru Filosofie Greacă și Cultură, Kleitos Ioannides, Lazaros Koemptzopoulos, Maria Koraki, Ioannis Makropoulos, Emmanuel Perakis, Orestis Simmonis, Sofia Stamouli, Underflow Record Store and Art Gallery, Maria Veneti.

Congresul s-a desfășurat sub auspiciile Președintelui Republicii Elene, dl Prokopios Pavlopoulos și al Președintelui Republicii Cipru, dl Nicos Anastasiades, și a beneficiat de un Comitet onorific format din Președintele Parlamentului Elen, dl Nikolaos Voutsis, Ministrul Educației, Cercetării și Afacerilor Religioase, dl Nikos Filis, Președinta Regiunii Attica, dna Rena Dourou, Rectorul Universității din Atena, prof. A.M. Dimopoulos, Rectorul Universității Naționale Tehnice din Atena, prof. Ioannis Golias, Primarul Municipality Aristotel, dl Giorgios Zoubas. Organizarea efectivă a revenit Societății Grecești de Filosofie, al cărei Președinte onorific este acad. E. Moutsopoulos, și tot astfel Th. Theodosios. Lor li s-au adăugat: Asociația Internațională de Filosofie Greacă, Societatea de Filosofie din Cipru, subordonate Comitetului Elen de Organizare, al cărui Președinte este K. Boudouris, Vice-președinți C. Dimitracopoulos și R. Argyraki. Secretariatul Congresului, activ înainte și pe durata desfășurării sale a fost format dintr-o echipă de tineri universitari, care ni s-au prezentat amical ca Alexandra, Christos și Giannis.

Lucrările Congresului asupra lui Aristotel s-au desfășurat, în cea mai mare parte, în cadrul Facultății de Filosofie a Universității din Atena, facultate construită în anul 1987, într-un campus situat la câțiva kilometri de oraș. Pe vremea lui Aristotel, filosofia instituționalizată se practica în alte locuri; instituția Lyceului, înființată de Stagirit, se afla în centrul actual al Atenei, unde actualmente se află un spital și un parc. Un alt loc antic al filosofării politice era colina Pnyx, situată la 1 Km de Acropole și la 1,6 Km față de Piața Syntagma; aici se țineau, pe vremea lui Aristotel, întrunirile politice importante și se discuta asupra democrației.

Programul Congresului a fost structurat în: 1. ședințe plenare, mese rotunde și contribuții în secții (31 la număr, după domeniile filosofiei aristotelice, precum și după relațiile sale cu etapele istoriei filosofiei). El a suferit modificări de-a lungul zilelor Congresului, fiind făcut public – în mod neobișnuit față de alte manifestări științifice – odată cu începerea acestuia. Din partea organizatorilor s-au făcut unele omisiuni (între care și contribuția subsemnatei), iar câteva contribuții au fost

prezentate în programul inițial fără titlu. Din partea participanților s-au semnalat absențe de la susținerea comunicării, odată ce fuseseră prezenți la deschiderea Congresului; astfel încât, după cunoștința noastră, cel puțin 4 ședințe de contribuții în secții au fost anulate, datorită lipsei tuturor participanților la ele; alte secțiuni s-au redus la jumătate, din aceleași motive.

Conferințe plenare. Acestea au avut loc, în general, dimineața, și au fost inaugurate de Dermot Moran (Irlanda); într-o conferință plenară introductivă, intitulată „Filosofia lui Aristotel”, el a făcut o incursiune în viața și opera Stagiritului, insistând asupra sistematizării logicii formale, a observării generației spontane, a recomandării vieții active (*vita activa*) față de viața contemplativă (*vita contemplativa*). Vasiliki Karavakou (Grecia) în: „Phronesis și învățarea transformatoare: provocare comună a filosofiei morale și teoriei educației” a subliniat importanța educației morale asociate cu cultura pentru educația modernă. În a doua zi a Congresului, Theodosios Tasios (Grecia) a prezentat „Elemente utilitare în Etica Nicomachică”; el a subliniat influența lui Aristotel asupra gândirii economice contemporane, luând în considerație un „utilitarism extins”, care include relația fericirii cu virtutea. Debika Saha (India) în conferința „Regândirea concepției lui Aristotel asupra dreptății în sec. XXI” a examinat acest concept începând cu Socrate, Platon (*Republica*), trecând prin *Etica Nichomachică* (dreptatea particulară și universală) și *Politica*, pe baza cărora a întreprins conexiuni cu tema globalizării. Prima dintre cele două conferințe plenare din 12 iulie a aparținut Martei Jimenez (SUA), și s-a intitulat „Aristotel despre dreptate, lăcomie și iubire de sine”; ea a fost alcătuită pe baza *Eticii nicomachice* V, prin distingerea între: a) dreptate și legitate, și b) dreptatea ca egalitate. A doua a fost ținută de Nikolaos Theodorakis (Grecia) și s-a intitulat „Politică, economie și filosofie”. În această relație triplă, el a subliniat că „hria” înseamnă la Aristotel „a face ceea ce se cere”; banii sunt, de asemenea, reprezentați prin *hria*. Continuând această direcție, în secolul al XVII-lea, la Fr. Bacon, Galilei, Hobbes, Copernic, se pot separa influențe practice venite de la Aristotel. Conferințele plenare din 13 iulie au fost ținute de: Kyriakos Katsimanis (Grecia), dintre puținele contribuții în limba greacă, față de majoritatea citite și discutate în limba engleză: „Η ευρωπαϊκή κρίση και αριστοτελική φιλοσοφία”, și de Christopher Vasilopoulos (SUA), cu „Aristotel, cât de greșit îl înțelegem. Teoria politică a lui Aristotel asupra individului”. El a tratat relația eticii cu politica ca două laturi ale aceleiași construcții, în relație cu filosofia kantiană și cu creștinismul. Drept exemplu actual al unității cu o viață autosuficientă de comunitate politică numită în Antichitate *polis* este dat orașul-țară Singapore. Joi 14 iulie, prima conferință a aparținut lui Yasheng Shen (China) despre „O apărare a tezei lui Aristotel asupra responsabilității”, care a tratat relația virtuții cu acțiunea, unde actele voluntare sunt adevărate, iar cele involuntare sunt false. Cea de-a doua conferință plenară a fost susținută de subsemnata, și a tratat „Categoriile lui Aristotel, imbold al categoriilor kantiene ale intelectului”. Conferința a fost alcătuită pe baza Analiticii transcendente a *Criticii rațiunii pure*, în care critica făcută categoriilor aristotelice se reduce, în principal, la lipsa unui principiu călăuzitor, ce a lăsat lista lor incompletă; totuși, acest element este depășit de importanța elementelor păstrate și incorporate în construcția sa modernă. Și se întâmplă astfel, pentru că Aristotel este apreciat tocmai pentru instrumentul care structurează și dă fermitate categoriilor; și anume, cel de a fi surprins esența logicii și de a fi determinat exact limita ei. Reiese că obiecțiile care se aduc categoriilor lui Aristotel nu vizează fondul lor în totalitate, ci vizează integrarea lor în ceea ce Kant numește „modul antic de gândire”, caracterizat prin transferarea proprietăților gândirii asupra lucrurilor însele. În seara aceleiași zile a avut loc singura conferință plenară de seară, susținută de Gerhard Seel (Elveția), într-un imobil situat aproximativ pe locul fostului Lyceum aristotelic. El a chestionat „De ce democrația? Răspunsul lui Aristotel față de cel modern”, prin reintroducerea răspunsului Stagiritului în dezbateră contemporană asupra democrației, subliniind totodată atractivitatea sa într-o eră a globalizării. Ultima conferință plenară a fost una video (atât ca prezentare, cât și ca intervenții), și a fost ținută de Robin Attfield (Anglia). Ea s-a axat asupra lui „Aristotel, naturii și Marelui lanț al ființei” și a fost inspirată de lucrarea lui A.O. Lovejoy, *The Great Chain of Nature*, 1986. S-au argumentat afinitățile lui Aristotel cu platonismul și stoicismul, pe tema Marelui lanț, mai ales cu privire la ceea ce s-a numit antropocentrismul său metafizic.

Comunicări în secții. Făcând o selecție dintre cele aproximativ 600 de comunicări (aproximativ 650 au fost toți participanții), în funcție și de prezența lor la alte manifestări de gen, am putea începe cu Georgia Apostolopoulou (Grecia). În comunicarea „Auto-suficiența formei teoretice de viață în *Etica nicomahică*”, argumentul auto-suficienței este cuprins în distincția dintre categoriile „în sine” (*kath auto*) și „pentru ceva” (*pros ti*). Marianna Benetatou (Grecia) în „Aristotel și toposul studiilor comparative” a evidențiat faptul că paradigma aristotelică *dynamis-entelecheia* a contribuit, în mare măsură, la definirea unui topos sau unui context interactiv de comensurabilitate. Brad Berman (SUA) în comunicarea „Substanțele prime în *Categoriile* lui Aristotel” oferă o interpretare alternativă față de cele devenite clasice. Alain Billecoq (Franța) în „Aristotel, Spinoza și animalul social” consideră că în măsura în care teoria cauzelor finale trece drept piatra unghiulară a sistemului aristotelic, se poate susține că filosofia lui Spinoza constituie critica sa cea mai realizată. Carmen Cozma (România) în „Despre mijlocia de aur: Aristotel și A.T. Tymieniecka” a intenționat sublinierea unor laturi ale „mijlociei” (*mesotes*) la autoarea poloneză, provenite de la Aristotel. Marin Aiftincă (România) în comunicarea „Aristotel: gândire și limbaj” argumentează ideea că prin relația dintre gândire și limbaj Aristotel a contribuit la întemeierea filosofiei limbajului, prin investigarea limbajului în relație cu gândirea și existența. Myrto Dragona-Monachou (Grecia) în „Etica practică a lui Aristotel și Corpusul Hippocratic” evidențiază că adevărul nu poate fi redus la aspecte logice și epistemologice, ci necesită și dispoziții cognitive ontice. Silvia Giurgiu (România) în „Etica Nicomahică ca model pentru Estetica lui Umberto Eco” face o încercare de demonstrare a paternității aristotelice a conceptelor de bază ale Esteticii autonomiste ale lui Umberto Eco. Kirk Junker (Germania) în „Care este sunetul gândirii în educația legală și practică?” pledează pentru reactivarea practicilor orale din vremea antichității aristotelice, în contexte juridice. Laura Pană (România) în „*Etica eudemonistă* a lui Aristotel și fericirea-mai mică a bunăstării în societatea informațională globală” s-a bazat pe scrierile aristotelice timpurii întru susținerea ideilor de mai sus. Mihai D. Vasile (România) în „Aristotel: gândire și limbaj” vorbește despre un canon „Aristotel-Kant” cu argumente extrase din influențele aristotelice asupra istoriei metafizicii europene. Maria Veneti (Grecia) în „*Polis, agathon și eudemonia* în *Etica nicomahică* a lui Aristotel” arată că încă din prima carte a *Eticii nicomahice* binele nu poate fi o entitate ontologică, ci variază în funcție de felul artelor, științelor și faptelor în care suntem angajați. Binele este scopul către care se îndreaptă toate ființele în activitatea lor, iar binele suprem este *eudemonia*.

Mese rotunde. Dintre acestea remarcabile ni s-au părut cele organizate de Institutul Internațional de Fenomenologie. În cadrul său, Mamuka Dolidze (Georgia) a prezentat „Teoria lui Aristotel asupra universalilor și fenomenologia esenței și existenței”, marcând o similitudine cu fizica cuantică, respectiv cu principiul complementarității al lui Niels Bohr, responsabil pentru apariția unui obiect cuantic. Leszek Sosnowski (Polonia) în „Logos, dreptate, *Pax philosophica*: Aristotel și cultura păcii” discută conceptele aristotelice de dreptate (*arete* și *logos*) prin care face feșgătura cu categoria lui Giovanni Pico de *Pax philosophica* și cu principiul contemporan al coexistenței. În ziua următoare, aceeași instituție a continuat dezbaterile cu Oliver Holmes (SUA), care a avut intervenția „Cunoașterea Sinelui prin Celălalt: Aristotel și fenomenologia timpurii”. El a dezbătut influența exercitată de filosofia Stagiritului asupra fenomenologilor timpurii, ca Brentano, Husserl și Heidegger, prin noțiunea de cunoaștere de sine și conștiință. Ineta Kivle (Letonia) în „Ontologia artei a lui Aristotel și jocul lui Gadamer” analizează cunoștințele furnizate de cei doi gânditori cu privire la *mimesis* și *joc*. Martina Properzi (Italia) în „De ce nu mai este posibilă construirea ontologiei formale mereo(topo)logic” a indicat limitele mereologiei, în formularea sa calitativă, de „mereotopologie”, luată ca schemă de bază a ontologiei formale.

Evenimente artistice. Primul dintre evenimente, cu care s-a deschis Congresul, a avut loc la Odeonul lui Herodes Atticus, cu un spectacol folcloric compus și dirijat de Elefterios Kalkanis, pe textul lui Jason Leidinos, intitulat „*Αριστοτέλει χαίρειν*”. A doua zi, 10 iulie, s-a încheiat cu vizitarea expoziției de artă Megaron Plus (curator Regina Argyraki): 1. „În apărarea lui Aristotel” și 2. „Implorator antic – refugiu contemporan”. Ziua de 13 iulie s-a încheiat cu interpretarea teatrală intitulată „Aristotel”, al cărui autor și interpret a fost Theodosios Pelegrinis, director: Nikos Paroikos. Acestea i-a

urmat spectacolul teatral-muzical intitulat „Îngerul înțelepciunii”. Ultima zi a Congresului, cea de 15 iulie, s-a încheiat cu Ceremonia de închidere, care a constat dintr-un spectacol susținut de două companii de dans: „Kleigenis” a Centrului Cultural din Ierissos și a „Centrului Folcloric Polygyros – Mikto Chalkidikis” (din locul de origine al Stagiritului), sub conducerea dnei Ephi Keliaphanou. Dansul a fost întregit de interpretarea muzicală a orchestrei „Ιγνηλάτες της παραδοσης” sau „purătorii tradiției”, iar cele două au fost întregite de banchetul oferit tuturor participanților de către primăria din Atena și pregătit de vestitul călugăr Iosaf de la Muntele Athos.

Aceste manifestări, menite să întrețină o atmosferă plăcută pe durata Congresului, au fost însoțite de prezentări de cărți ale unor edituri locale și internaționale. Lor li s-a alăturat prezentarea unei cercetătoare din domeniul artelor decorative, care a găsit în lucrările aristotelice despre științele naturii informații prețioase asupra cultivării viermilor de mătase și a două tipuri de țesături care se pot face din firul de mătase: cu două fire prin bătaie și urzeală, precum și una mai complicată, realizată cu 14 suveici. Și informația este cu atât mai prețioasă cu cât în Grecia (și tot astfel în România) informații asupra mătăsii naturale și a viermilor producători au venit numai în Evul Mediu, prin strădania a doi călugări, plecați în Orient să propovăduiască creștinismul; or, reiese că Aristotel a avut surse de informare mult mai vechi, cel puțin din timpul vieții sale.

Rodica Croitoru